

HALİDE EDİB ADIVAR'IN YENİ TURAN ROMANINDA TURANCILIĞA YENİ BİR YAKLAŞIM

Hiranur Baylan Aslan*

Öz

Halide Edib'in 1911'de tefrika ettiği ve 1912'de kitap olarak yayımladığı Yeni Turan romanı, Turan fikrinin işlendiği Türk edebiyatındaki ilk romandır. Adından da anlaşılacağı üzere romanda Turan fikrine yeni bir yaklaşım getirilir. Roman 1912'de yayımlanmasına rağmen 1930'ların Osmanlısını tasavvur eder. Siyaset sahnesinde Osmanlı'nın ayakta kalması için çaba gösteren Türk milliyetçisi fakat adem-i merkeziyeti savunan Yeni Turan Partisiyle, milliyetçiliği Osmanlı'nın yıkılma sebebi gören ve merkeziyetçiliği savunan Yeni Osmanlı Partisinin çekişmesini anlatan romanda Turancılık ve milliyetçilik düşüncesi tartışılır. Turancılık mefkûresinin önemli ismi Gökalp'e göre Turancılık, Türk kavimlerinin sınır gözetmeksizin bir araya gelip Turan adı altında birleşmesi anlamına gelirken, romanda Halide Edib kendi Turan fikrini sadece Türklerle değil, Osmanlı sınırları içerisindeki tüm etnik unsurları bir araya getirip federasyon şeklinde fakat yine Türklerin yönettiği bir yapı olarak ifade eder. Yaygın Turan ülküsüne göre merkezi, güçlü bir yönetim gerekirken Yeni Turan'da adem-i merkeziyet önerilir. Rejim olarak farklı yaklaşımları olmakla birlikte romandaki milliyetçilik düşüncesi Gökalp'in milliyetçiliğiyle benzer şekildedir. İslamlığı ve Türklüğü bozmadan, eğitim ve kültürü arttırma yoluyla medenileşmek ortak gayedir. Gökalp milliyetçiliğinde birleştirici unsur "hars" iken Halide Edib bunu "zihni seviye" olarak ifade eder. Bu çalışmada Turancılık/Türkçülük düşüncesine dair yazılmış ilk roman Yeni Turan'daki "yeni teklifler" Gökalp mefkûresiyile karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Halide Edib'in liberal fikirlerinin Türk milliyetçiliğiyle kaynaştırılmaya çalışılması ve bunun birleştirici bir unsur olarak tasarlanması ayrıca tüm bunların bir edebi eser üzerinden sunulması, çalışmayı ilgi çekici hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turancılık, Türkçülük, Halide Edib Adıvar, Ziya Gökalp, Adem-i Merkeziyet.

* Hiranur Baylan Aslan. Doktor Adayı, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, hiranurbaylan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6215-9840
Bu makaleye atf için: Aslan, Hiranur Baylan. (2024). Halide Edib Adıvar'ın Yeni Turan Romanında Turancılığa Yeni Bir Yaklaşım, SDE Akademi Dergisi 4(3), 463-485

A NEW APPROACH TO TURANISM IN HALIDE EDİB ADIVAR'S NEW TURAN NOVEL

Hiranur Baylan Aslan

Abstract

Halide Edib's novel Yeni Turan, which was serialised in 1911 and published as a book in 1912, is the first novel in Turkish literature to deal with the idea of Turan. As the title suggests, the novel brings a new approach to the idea of Turan. Although the novel was published in 1912, it imagines the Ottoman Empire of the 1930s. In the novel, the idea of Turanism and nationalism is discussed in the political scene, which tells the story of the conflict between the Turkish nationalist but decentralist Yeni Turan party, which strives for the survival of the Ottoman Empire, and the Neo-Ottoman party, which sees nationalism as the reason for the collapse of the Ottoman Empire and advocates centralism. According to Gökalp, an important figure of Turanism, Turanism means the unification of Turkic tribes regardless of borders under the name Turan, whereas in the novel, Halide Edib expresses her idea of Turan not only as a union of Turks, but also as a federation of all ethnic elements within the Ottoman borders, but also as a structure ruled by Turks. According to the common Turanian ideal, a centralised, strong government is required, whereas in Yeni Turan decentralisation is proposed. Although they have different approaches in terms of regime, the idea of nationalism in the novel is similar to Gökalp's nationalism. The common goal is to civilise through increasing education and culture without destroying Islam and Turkishness. While the unifying factor in Gökalp's nationalism is 'hars', Halide Edib expresses it as 'mental level'. In this study, the 'new proposals' in Yeni Turan, the first novel written on the idea of Turanism/Turkism, will be analysed in comparison with Gökalp's ideas. The fact that Halide Edib's liberal ideas are tried to be fused with Turkish nationalism.

Keywords: *Turanism, Turkism, Halide Edib Adıvar, Ziya Gökalp, Decentralisation.*

Giriş

Osmanlı Devleti, millet olma hasebiyle herhangi bir ırka müstenit olmayıp farklı dil, din, kültür ve ırka sahip insanlar arasında inanç temelinde şekillenen bir sosyo-siyasi yapıya sahiptir. Fransız Devrimi sonrasında Avrupa’da yayılmaya başlayan ve imparatorlukların dağılmasına sebep olan milliyetçilik hareketleri Balkanlardaki gayr-ı müslim unsurların Osmanlı’dan kopuşuna zemin hazırlar. 18. yüzyıldan itibaren Balkanlar’da yaşanan toprak kayıpları “anasır-ı muhtelif” arasında yüzyıllardır var olan düzenin ve devletin bütünlüğünün bozulmaya başladığını haber verir. II. Mahmut yaşanan toprak kayıplarına son vermek için müslim ve gayr-i müslim unsurların eşit sayılacağı bir Osmanlılık kimliği oluşturmaya çalışır. Devletin bütün icraatlarında ve bütün kanunlarda “her sınıf tebaanın müsavatı” ilkesi, Osmanlılık siyasetine temel teşkil edecek Tanzimat Devri icraatlarının esasını oluşturur (İnalçık, 1944: 255). Klasik dönemde padişaha bağlılığı ifade eden bir terim olarak “reaya” yerini “tebaa” gibi tüm Osmanlı unsurlarını kapsayan bir kavrama bırakır (Mardin, 2012:32). Tanzimat Fermanı’ndan sonra 1856 Islahat Fermanıyla “Osmanlılık” siyasetindeki kararlılık açık bir şekilde görülür. 1876’da yürürlüğe giren devletin ilk anayasası Kanun-i Esasi’de “Devlet-i Osmaniyye tâbiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olursa olsun bilâ istisna Osmanlı tâbir olunur” (İnalçık, 2019: 144) ifadesiyle Osmanlılık siyaseti resmi ve kesin bir hâl alır.

Tanzimat ve Islahat Fermanı’nın içerdiği düzenlemelerle oluşturulan Osmanlı kimliğinin benimsenmediği çok geçmeden anlaşılır. Gayr-ı müslim unsurlar farklı dinlere ve milletlere mensup olduklarından kendileriyle aynı dini ve soyu paylaşan Batılı büyük devletlere ve Rusya’ya daha fazla aidiyet hissederler. İmparatorlukların yıkılıp ulus-devletlerin kurulmaya başladığı çağda Osmanlı Devleti bünyesindeki bu unsurlar bağımsızlık mücadelesine girişip din temelli değil fakat ırk/millet temelli ulus devletler kurmaya çalışırlar. Bu gelişmelerin etkisiyledir ki Tanzimat’tan itibaren Osmanlı’nın temel ve kurucu unsuru olan Türklerin tarihine ve dağıldığı coğrafyalara dair yeni dikkatler oluşmaya başlar. Henüz Tanzimat

yıllarında bir Türk milliyetçiliğinden bahsedilmese de Türk varlığından ve tarihinden bilimsel sahada özellikle de dil ve tarih alanındaki çalışmalarla farkındalık oluşturulmaya başlanır. Bu dönemde Süleyman Hüsnü Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami gibi Tanzimat aydınlarının çalışmaları Osmanlı'daki Türkçülüğe giden yolun ilk adımlarıdır. Fakat II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla birlikte Türklüğe dair çalışmalar akamete uğrar ve Türkçülüğün bir fikir akımı olarak ortaya çıkması 1908'de meşrutiyetin yeniden ilan edilmesiyle başlar.

II. Mahmut'un oluşturmak istediği Osmanlılık fikri ne gayr-ı müslim unsurlar tarafından ne de Müslüman ahali tarafından pek kabul görmemiştir. Gayr-ı müslim unsurlar kendilerine tanınan yeni haklarla Osmanlı'ya herhangi bir bağlılık göstermedikleri gibi ayrılıkçı hareketlere daha fazla cesaret gösterebilmişlerdir. Müslüman millet ise daha önce sahip oldukları üstün millet niteliğinden feragat etmek zorunda kaldıkları ve daha önce reaya olan milletlerle aynı seviyede oldukları için memnun değillerdir. Gerek dönemin siyasi şartları gerekse iç ve dış baskılarla gerçekleştirilen ıslahatlar başarıya ulaşmamış, Osmanlılık bir üst kimlik olarak birleştirici bir güç haline gelmemiştir. Osmanlı'da devletin yönetim esaslarını şekillendiren İslam'ın birleştirici unsuruna daha fazla vurgu yapılmaya başlanır. Akçura bu durumun ilk olarak Sultan Abdülaziz'in son dönemlerindeki diplomatik yazışmalarında fark edildiğinden ve "Panislamizm" sözünün işitilir olduğundan bahseder (Akçura: 1976: 22).

II. Abdülhamid, hilafet makamını İslam milletlerinin birlik olması yolunda daha etkin kullanır. Bu durum ilk bakışta Osmanlılık siyasetinin daraltılmış şekli olarak algılsa da Osmanlı'daki gayr-ı Müslim tebaanın durumu göz önüne alındığında Osmanlı sınırları içerisinde bu unsurların ayrışmalarını teşvik edecek olsa da sınırları aşan İslam dünyası içinde daha büyük bir birliğe imkân sağlayacaktır. Devletin genel siyasetinde İslam inancı merkeze konmaya başlanır ve padişah, hakan, sultan gibi unvanlar yerine halife unvanı daha fazla kullanılır. Bu irade aynı zamanda yeni yeşermeye başlayan milliyetçilik duygularının sönmesine sebebiyet verir. II. Abdülhamid tahtta kaldığı sürece ittihad-ı İslam siyasetini uygulamaya

çalışır ve Türklüğe dair bir söylem devlet kademesinde görülmez. Bu siyasetin Balkanlardaki yansıması ise daha fazla Türk düşmanlığı ve devlete isyanın artması şeklinde gerçekleşir. II. Abdülhamid dönemindeki toprak kayıplarıyla yaşanan gelişmeler İslamcılık siyasetinin de başarıya ulaşmadığını gösterir. Bu dönemde gizli bir şekilde teşkilatlanan ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyetini kura Jön Türkler arasında Türkçülük fikirleri neşet etmeye başlar.

II. Abdülhamid döneminde ilmî çalışmalar gerçekleştiren Türkçü aydınlar İttihat ve Terakki içinde birleşerek II. Meşrutiyet'te gerçekleştirilecek Türkçülük faaliyetlerine zemin hazırlar. Ayrıca Rusya topraklarında daha önceden başlamış olan Turancılık çalışmaları da İstanbul'a taşınırken, Rusya'daki Turancı isimler İstanbul'da Türkçülük alanındaki ilk derneklerin kurulmasında ve mecmuaların çıkmasında etkili olurlar. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi okumak için İstanbul'a gelen isimler 1908 sonrasında İstanbul'daki Türkçülük faaliyetlerine katılır ve hatta Cumhuriyet'in kurulmasında da rol alırlar (Soysal, 2008: 484). Bu isimler arasında en önemlisi Yusuf Akçura'dır. Akçura 1908 devriminden hemen sonra İstanbul'a gelir ve İttihat ve Terakki cemiyetini kendi siyasal çizgisine getirmeye çalışır. O tarihe kadar Osmanlı aydınları arasında daha ziyade kültürel yönüyle zikredilen Türkçülük Akçura'nın etkisiyle siyasal bir çizgiye evrilir. Bu tarihten itibaren Osmanlı'da Turancılık ve Türkçülüğün siyasal ve ideolojik gelişimi başlar.

1. Halide Edib, Ziya Gökalp ve Turancılık/Türkçülük

Halide Edib Adıvar 1882 yılında İstanbul'da anneannesinin Beşiktaş'taki konağında dünyaya gelir. Doğumundan sonra anne ve babası başka bir eve taşınırlar. Taşındıkları evde çok geçmeden annesini veremden kaybeden Halide Edib babasıyla birlikte yeniden anneannesinin ve dedesinin yaşadığı konağa döner. İleride, çocukluk ve gençlik hatıralarını yazacağı kitabına verdiği Mor Salkımlı Ev ismi, çocukluğunun geçtiği anneannesinin evidir. Halide Edib'in babası Mehmed Edib Bey sarayda çalışır ve II. Abdülhamid'in kâtiplerinden biridir. Eşi Bedrifem hanımı kaybettikten

sonra yeniden evlenen Mehmed Edib Bey Yıldız'da yeni bir eve taşınır ve Halide Edib çoğunlukla anneannesi ve dedesiyle vakit geçirir. Anneannesi Nakiye Hanım Mevlevi bir aileye mensup derviş-meşrep yaşayan kültür-lü biridir. Dedesi Kemahlı Ali Efendi ise doğulu bir adam olarak Halide Edib'in hatıralarında yer alır. Halide Edib yaşadığı Mor Salkımlı Evde Doğu kültürünü ve Mevleviliği tanıyarak büyür.

II. Abdülhamid'in kâtiplerinden olan babası Mehmed Edib Bey, Yahudi kökenli ve Avrupalı yaşamı benimsemiş biri olarak Halide Edib'in Anglo-sakson eğitimi almasını ister. Babası Halide'yi saraya mensup gayri Müslimlerin çocuklarının gittiği yurda verir. Orada rahatsızlanan Halide tekrar anneannesinin yanına döner. Bu evde okuma-yazmayı öğrenden Halide Edib, Elifba ve Kuran öğrenmeye başlar. Halide Edib biraz büyüdüğünde babası onu Amerikan Kız Kolejine götürür. Bu kolej güzel manzaralı bir Ermeni konağında eğitim vermektedir. Fakat o dönemde Türk öğrencilerin yabancı okullarda eğitim görmesi hoş karşılanmadığından babası bir saray çalışanı olan Halide Edib için çıkartılan bir *irade*¹ ile okuldan alınır (Çalışlar, 2019: 33). Eğitimine babasının evinde devam eden Halide Edib, Amerikan kolejindeki hocalarından özel ders almaya devam eder. Ayrıca dönemin ünlü simalarından Ebüllisan Şükrü Efendiden İslamiyet'i öğrenirken, Rıza Tevfik'ten Türkçe ve Edebiyat dersleri alır. Bir süre sonra babası Halide'yi yeniden Amerikan kolejine yazar. O yıllarda lise ve yüksekokul bölümleri olan kolejin yüksekokul bölümünde okuyan Halide küçükken öğrendiği İslamiyet ve doğu kültürünün yanında burada Hristiyanlık ve Batı kültürünü öğrenmiş olur. Halide Edib Amerikan kolejinin kendisi üzerinde bir bütün olarak özgürleştirici bir etki yarattığını söyler (Halide Edib, 1926: 190). Halide Edib'in hayatında vefatına kadar varlığını hissettirecek ve eserlerine yansıtacak olan Doğu-Batı çatışmasının temelleri bu dönemde atılmıştır.

Kolejde okuduğu yıllarda dönemin önemli matematikçisi Salih Zeki'den özel matematik dersleri alan Halide Edib, koleji bitirdikten sonra kendinden yaşça oldukça büyük olan öğretmeniyle, babasının itirazına

1 Padişah tarafından çıkartılan kanun kuvvetindeki emir.

rağmen evlenir. İki erkek çocuğu dünyaya getiren Halide Edib, Salih Zeki'nin ikinci eş almak istemesinden dolayı eşinden ayrılır. Halide Edib'in *Yeni Turan* romanına kadar olan eserlerinde çoğunlukla kadınların aldatılması ve evliliklerdeki mutsuzluklar konu edinir. Bu duruma yaşadığı hayatın etkisi olduğu muhakkaktır.

1908 yılında Meşrutiyet ikinci kez ilan edildiğinde Halide Edib bir süredir amatör olarak başladığı yazarlık işini dönemin serbestiyet ortamının da etkisiyle Tefik Fikret'in başında olduğu *Tanin* gazetesinde resmen devam ettirir. Babası ve eşi İttihat ve Terakki yanlısı olan Halide Edib de meşrutiyetin ilanını "istibdattan" kurtuluş olarak görmektedir ve adeta ruhları yeniden doğmaktadır (Adıvar, 2022: 159). Özellikle kadının toplumsal konumuyla ilgili sık sık yazan Halide Edib okuyuculardan eleştiri mektupları da almaktadır. Siyasi gelişmelere oldukça ilgi gösteren Halide Edib, fikirlerini çekinmeden kaleme alır ve bunun karşılığında ölüm tehditleri aldığı için 31 Mart vakasından sonra bir süre Mısır'a oradan da İngiltere'ye kaçmak zorunda kalır. Daha sonra İstanbul'a dönen Halide Edib'in hayatı farklı bir istikamete evrilir. Halide Edib 1910 yılından itibaren Türkçülerle temasa geçmeye başlar. Balkan Savaşlarının başladığı yıllarda Ziya Gökalp ile tanışır ve Türk Ocağıyla temas kurmaya başlar. Gökalp ile bu yıllarda başlayan diyalogu zaman zaman kesilse de ömür boyu sürecek bir dostluğa dönüşür. Halide Edib 1911 yılından itibaren Türk Ocağı'nın faal üyelerinden biridir ve ocağın yayın organı *Türk Yurdu* dergisinde yazılar yazmaya başlar.² Halide Edib'in bu yıllarda yazdığı yayınların birçoğu *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanır.

Yeni Turan romanındaki milliyetçi duygularda Gökalp'in tesirinin olduğunu söyleyen Halide Edib, Gökalp'in bazı şiirlerinde kendine yer bulur. Çalışlar'a göre 1913'te *Türk Yurdu*'nda yayımlanan Kızıl Elma şiirindeki Ay Hanım, yaptıkları ve yazdıklarıyla Halide Edib'in kopyasıdır (Çalışlar, 2019: 111) Halide Edib, o yıllarda Gökalp'in kendisini Fazlıpaşadaki evinde sık sık ziyarete geldiğinden bahseder. Ziyaretçileri arasında

2 Türk Ocağı resmi olarak 25 Mart 1912'de kurulmuş olsa da kuruluş hazırlıkları dokuz ay öncesinden başlamıştır. Dernek 1911'den itibaren faaliyet göstermektedir.

sadece Gökalp yoktur, aynı zamanda dönemin diğer önemli Turancılarından Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin gibi Türkçü aydınlar da vardır. Halide Edib Gökalp'ı “Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'nin belki de büyük mütefekkiri ve partisinin felsefesini kendisine göre tespit etmiş bir şahsiyetti. Panturanizm hareketi de onunla başlar. Fakat kanaatimce o zaman Ziya Gökalp yanlış tefsir edilmiş. Çünkü o dünya Türk birliğini siyasi olmaktan ziyade kültürel olarak telakki ederdi” cümleleriyle tanıtır. (Adıvar, 2022: 193) Halide Edib, dönemin neredeyse tüm Türkçü isimleriyle diyalog halindedir. Türk Ocağındaki faaliyetlerine devam eden Halide Edib, 5 Mart 1915'te İtilaf kuvvetlerinin Türk savunmasını kırmak amacıyla başlattığı hareketin ne gibi sonuçlar doğurabileceğini tartışmak üzere Akçura'nın daveti üzerine yapılan toplantıya katılır. Toplantıya İttihatçı olan ve olmayan neredeyse bütün Türkçü aydınlar katılmıştır. O toplantıda aynı zamanda milliyetçiliğin ne olduğu da tartışılır. Ali Bey Hüseyinzâde, Mehmet Emin Yurdakul, Fuat Köprülü, Ömer Seyfettin bu tartışmalarda kendi milliyetçilik fikirlerini savunurken bir milletin benliğinin nasıl tanımlanabileceğine dair net bir görüş birliğine varamadılar. Halide Edib Ömer Seyfettin'den bunun sınırlarının neden çizilemediğini, neden muğlak olduğunu şu cümlelerle öğrenir: “Bu sahada Ziya Gökalp ne derse biz de onu kabul ederiz. Bundan dolayı bilhassa Ziya Gökalp'in İstanbul'da olmaması bize sarıh bir şey söylemek imkanını vermedi” (Adıvar, 2022: 232). Gökalp'in Türkçü aydınlar üzerindeki etkisini böylece ifade eder.

Halide Edib, 1915'ten sonra Gökalp'le fikir ayrılığına düştüğünü söyler. Halide Edib'in Balkan Savaşları sonrasında Bulgar muhacirlerinin yaşadıklarını öğrenmesiyle başlayan milliyetçi duyguları, *Yeni Turan* romanında zirveye ulaşırsa da zamanla bu seviyesini yitirmeye başlar. Siyasi olarak Gökalp'le farklı düşüncelerinin de bunda etkisi vardır. Halide Edib Türkiye'de milliyetçilik kültürünün sadece milli bir kültür oluşturmak ve Türkleşmek üzerine kurulduğunu ifade ederken onun hayali *Yeni Turan* romanında da ifade ettiği gibi sadece milli kültüre kavuşmuş değil, aynı zamanda liberal ve siyasette demokratik bir Türkiye'dir (Enginün, 2007: 43). Halide Edib'in milliyetçilikle ilgili fikirlerini kendi kaleminden şöyle

okuyabiliriz: “Ben milliyetçiliğin muhabbetle, karşılıklı bir anlayışla dolu bir ülke yaratacağını zannetmiştim. Fakat milliyetçilik ölçüsünü kaçırdıkları zaman yer yer insanların birbirini boğazlamaya başladıkları, yeryüzünü bir salhaneye döndürdüklerini gördüm.” (Adıvar, 2022: 228) Bu tespiti Türk milletiyle ilgili değil genel bir tespittir. Halide Edib’in milliyetçiliği sadece adem-i merkezîyetçi değil, aynı zamanda bireye ve ferdiyetçiliğe verdiği önemle de dikkat çekicidir. Ziya Gökalp’le milliyetçilik hususunda birbirini etkilemiştir fakat iki konuda birbirinden ayrılırlar: Turancılık ve ferdiyetçilik (Enginün: 2019: 51). Halide Edib, farklı gelenek ve kültürlerle sahip olduklarından Rusya’daki Türklerle birleşmeyi amaç edinen Turancılığı imkânsız görür. Fert ve cemiyet konusunda da Gökalp’le farklı düşüncelere sahiptirler. Gökalp “fert yok cemiyet var, hak yok vazife var” derken Halide Edib bu ifadelerin, ferdin haklarının rahat bir şekilde gasp edilmesi tehlikesi doğuracağını düşünür. Halide Edib’in rüyası “her ferdin ruhuna, fikrine ve medeni bir vatandaş gaye ve vazifelerine hâkim ve sahip olacak kadar eğitilmiş olduğu, her ferdin hakkını koruyacak bir adalet mekanizmasının tesis edilmiş olduğu ve refah seviyesi üst düzeyde” bir ülke meydana getirmektir (Enginün, 2007: 17)

Türk edebiyatında Turancılık ile ilgili ilk romanı kaleme alan Halide Edib, Turancı sayılmış olmasına rağmen hiçbir zaman Turancı olmamıştır (Enginün, 2019: 46) Romanda bahsedilen Turan ütopyası, Gökalp’in Turan’ından oldukça farklıdır. Romanda bahsedilen Turan ile Türkiye dışındaki Türkleri içeren sınırları net çizilmemiş bir birlik kastedilmez. Aksine Osmanlı sınırlarını aşmayan ve Türk olmayan unsurları da kapsayan bir Turandan bahsedilir.

Halide Edib, II.Meşrutiyet Döneminin en aktif isimlerinden biridir ve dönemin tüm siyasi ve ideolojik tartışmalarının içerisinde yer almaktadır. *Yeni Turan*’dan sonra siyasi ve toplumsal konularla daha fazla ilgilenen Halide Edib’in bu tarihten sonraki roman karakterlerinde özüne sahip çıkmaya çalışan bir tavır görülmeye başlar. Ayrıca onun ilk siyasi ve ideolojik romanı *Yeni Turan*, dönemin Turancılık/Türkçülük tartışmalarına yeni bir öneri getirir. İlk bakışta Turancılık fikrini, dönemin popüler söylemine uygun

olarak destekliyor görünse de aslında Halide Edib henüz Osmanlı'da yeni tartışılmaya başlanan Turancılık fikrine yeni ve alternatif bir bakış açısı sunar. Gökalp başta olmak üzere güçlü bir merkeziyeti savunan Türkçülerin aksine Halide Edib, adem-i merkeziyete dayanan liberal bir rejim önermektedir. Bu yönüyle Halide Edib, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in başını çektiği merkeziyet – adem-i merkeziyet tartışmalarında da konumunu belli eder. Halide Edib'in adem-i merkeziyeti savunan tavrı Türkçülerle herhangi bir sorun yaşamasına sebep olmaz. Aksine Gökalp başta olmak üzere dönemin önde gelen Türkçüleri Halide Edib'in eserinden övgüyle bahsederler. Burada etkili olan unsur Halide Edib'in romanındaki Türklük düşüncesinin Gökalp'in Türkçülüğünden beslenmesidir. Gökalp *Türkçülüğün Esasları*'nda Türkçü akımının edebi sahadaki etkisinden bahsederken kendisinin *Turan* şiirinin yaktığı kıvılcımlarla ortaya çıkan eserler arasında Halide Edib'in *Yeni Turan*'ını da zikreder. Gökalp bu konuda "Halide Hanım (Yeni Turan) adlı romanıyla Türkçülüğe büyük bir kıymet verdi" diyerek eseri Türkçülüğe hizmet verdiğini ifade eder. (Gökalp, 2019: 11). Aynı şekilde Halide Edib de Gökalp'ten etkilendiğini "onun başta Yeni Turan olmak şartıyla ilk eserlerimizin üzerinde tesiri vardır" diyerek ifade eder (Adıvar, 2022: 194).

2. Yeni Turan Romanı ve Ütopik Turan

Halide Edib Adıvar'ın ilk politik ve aynı zamanda Milli edebiyatımızdaki ilk ütopik romanı olan *Yeni Turan* 1912'de yayımlanır fakat eserde geçen olaylar 1930'ların Osmanlısını anlatır. Eser "Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle, sana yol nerede?" sorusuyla başlarken bu ifade bize Halide Edib'in roman boyunca milliyetçi duygularla tasavvur ettiği ülkesini aradığını hissettirir. Eser'de bu soru sık sık sorulurken aslında eser boyunca bu soruya cevap verilmektedir. Halide Edib kendi ideolojik tavrını ve liberal yaklaşımını yeni bir Turan ülküsüyle birleştirmektedir. Bu ülkü daha önce de bahsettiğimiz gibi Ziya Gökalp'in Turan mefkuresinden farklıdır.

Romanda 1930'ların siyasi atmosferi iki parti üzerinden takdim edilmektedir: Osmanlılık fikrini devam ettirmeye çalışan, herhangi bir Türk-

lük vurgusuna sahip olmayan, gelenekçi Yeni Osmanlılar Partisi ve Türklüğü her noktada en büyük amaç edinen, sadece siyasi mecrada kalmayıp sosyal çalışmalarla ve özellikle eğitimle Türk gençlerinin yetişmesi ve Türklüğün toplum içinde benimsenmesi için çalışan Yeni Turan Partisi. Yeni Osmanlılar Partisinin başında, eşinin vefatından sonra kendisini tamamen parti işlerine adayan tecrübeli ve yaşı ilerlemiş Hamdi Bey, Yeni Turan Partisinin başında ise 35 yaşlarında, Türklüğe hizmet etmeyi hayatının temel amacı haline getiren Oğuz karakteri vardır. Romandaki ana karakterlerden biri de ideal Türk kadını portresi olarak çizilen Kaya karakteridir ki esas adı Samiye olup kendisini Yeni Turan artisinin sosyal çalışmalarına adadıktan sonra Kaya ismini almıştır. Romandaki olaylar Hamdi Bey'in yeğeni ve aynı zamanda Yeni Osmanlılar Partisinin mensubu olan Asım karakteri aracılığıyla açığa kavuşmaktadır. Asım vefat etmek üzereyken vicdani bir rahatsızlık duyar ve Yeni Turan Partisine haksızlık ettiğini, onları anlayamadığını itiraf eder. Halide Edib burada Asım üzerinden II. Meşrutiyet dönemi düşünce ortamına üstü örtük bir mesaj vermektedir. Yeni Osmanlılar ve Yeni Turan Partisini Asım şöyle tanıtır: “Eski Turan’ın çocuklarına karışarak ortaya koydukları Osmanlı tipine önem veren, onun karakterini korumak isteyen biz Yeni Osmanlılar ile bu, atalarının başladığı dümdüz hatta doğru yola çıkarak oradan olgunluğa yürümek isteyen Yeni Turan arasındaki ayrılığı bütün güç ve gerçeği ile o gün anladım. (...) Onlar nasıl ta eski Irak’a dönmek ve Turan’ı korumak istiyorlarsa biz de Osmanlı denilen bu yeni şey için çalışıyorduk” (Adıvar, 1982: 26-27).

Eserin başında İttihatçıların güç kaybetmesiyle beraber Yeni Osmanlıların iktidara gelmesi tasvir edilir. İttihatçıların bıraktığı boşluğu işe Yeni Turan doldurmaktadır. İttihatçıların Türkcü mensupları da Yeni Turan’a destek vermektedir. Yeni Turan iktidarda olmamasına rağmen sosyal çalışmalarlarıyla halk nezdinde genel olarak ilgi görmeye ve seilmeye başlar. Kurdukları vakıflarla, okullarla, düzenledikleri halka açık konferanslarla destek bulmaya başlamış, parti lideri Oğuz’u konferanslardaki söylemleriyle kendisini halka izah etme imkânı bulmuştur. Yeni Turan’ın en çok öne çıkan özelliği kadınların da erkekler gibi çalışmalarda aktif bulunmasıdır. Oğuz’un aynı zamanda akrabası olan Kaya, Yeni Turan Partisinin sosyal

çalışmalarına öncülük eden isimlerden biridir. Bu arada Kaya karakteri birçok açıdan Halide Edib'i anımsatmaktadır. Balkan Savaşları sonrasında Halide Edib yardım derneklerinde ve hastanelerde fiilen çalışır. Eğitim kurumlarında öğretmenlik ve müfettişlik yapar. Bunun akislerini *Yeni Turan* romanında görmek mümkündür.

Romandaki Kaya karakteri Yeni Turan yurtlarında benzer faaliyetlerde bulunur. Fakat roman boyunca dikkat çeken Kaya'nın giyim kuşamı ve başını bağlama şekli düşünüldüğü gibi eski Türklerden esinlenmeyip Halide Edib'in İngiltere'de bulunduğu yıllarda tanıma fırsatı bulduğu Quaker mezhebinden alıntılanmıştır. Halide Edib bu durumu şöyle ifade eder: “Burada bu kitabın üzerinde tesiri olduğu için Quaker'lardan bahsedeceğim. Bu mezhebe mensup olanlar arasında biraz yaşamış ve onlardan da bazı noktalarda ilham almıştım. (...) Pazar günleri diğer Hristiyan kiliselerinden başka olan sade ve sakin bir binadaki mabetlerine beni de götürürlerdi. Yeni Turan'daki kadınların gri yeldirmeleri, yüzleri açık fakat başlarındaki beyaz örtüler galiba biraz buranın ilhamıyla oluşmuştu.” (Adıvar, 2022: 199-200). Yine aynı romandaki Türkçü Oğuz karakteri gerçek hayatta o dönem Osmanlı'da başlayan Türkçülük faaliyetlerinin mimarlarından olan Yusuf Akçura'yı anımsatır. (Çalışlar, 2019: 109). Halide Edib'in bu dönem romanlarında realist unsurlar oldukça fazladır. Bu nitelik karakter inşasına da yansımıştır. “Halide Edib, bazı romanlarında, söz gelimi ünlü *Handan*'da, *Yeni Turan*'da, *Mevut Hüküm*'de, hatta *Ateşten Gömlek* ve *Kalp Ağrısı*'nda sanki tersyüz etmiş, bu kez, özel yaşantılarından iz düşümlerle roman kişileri yaratmıştır.” (İleri, 2009: 300) *Yeni Turan* romanı bir ütopya sunsa da Halide Edib'deki realist tavır karakter inşasındaki biyografik unsurların kullanılmasıyla kendini gösterir.

Romanda Oğuz ve Kaya karakterinin ön plana çıkması ve Yeni Turan Partisinin başarıya ulaşmasındaki temel unsurlar olarak sunulması Halide Edib'in ferdiyetçiliğe verdiği önemli ilgilidir. Her ne kadar romanda sistemli çalışmanın getirdiği bir başarı anlatılmış olsa da sistemin en önemli unsurunu eğitim oluşturmakta ve Yeni Turan'ın eğitim politikası nitelikli bireyler yetiştirmektir. Yeni Turan'ın ön plana çıkan isimleri Oğuz, Kaya,

Ertuğrul ve Sungur kendi kendilerini yetiştirmiş milli tarih, coğrafya, din ve ferdi sorumluluk duygularıyla büyümüşlerdir. Onlar da başkalarını yetiştirirler. Zira ülkenin baştanbaşa değişmesi, böyle insanların artmasına bağlıdır. Teşkilatlanır ve aynı ülküyü paylaşanlar iktidara gelirse ancak o zaman sosyal değişimler yaşanır.

Yeni Osmanlılar Partisi lideri Hamdi Bey, çocukluğundan itibaren tanıdığı Kaya karakterine içten içe bir hayranlık duymaktadır. Hamdi Bey gerek kendi partisinin iktidarını korumak için gerekse Oğuz'u ve partisini bertaraf etmek için Dâhiliye nazırlığının gücünü kullanarak Oğuz'u tutuklatır ve idamla yargılanması için uğraşır. Kaya karakteri ise aynı zamanda teyzesinin oğlu olan Oğuz'a âşıktır ve daha önemlisi Yeni Turan'ın hedeflerine ulaşması için Oğuz'un serbest kalmasını istemektedir. Bu sebepten çocukluğundan tanıdığı ve babasının arkadaşı olan Hamdi Bey'den Oğuz'un serbest bırakılmasını ister. Hamdi Bey, Kaya'ya duygularını açar ve Oğuz'un idamdan kurtulması ve salıverilmesi için kendisiyle evlenmesini teklif eder. Kaya Oğuz'un zarar görmesinden çekindiği için istemeyerek de olsa teklifi kabul eder ve Hamdi Bey'le evlenir. Oğuz karakteri de Kaya'yı sevmektedir ve ayrıca Kaya, Yeni Turan'a karakter veren önemli bir kadının Yeni Osmanlılar Partisinden biriyle evlenmesinden oldukça müteessirdir.

Oğuz bir hafta kadar ortalıktan kaybolduktan sonra tekrar parti çalışmalarına devam eder. Konferanslarına gösterilen ilgi oldukça artmıştır. Bir sonraki seçimlerde Oğuz'un liderlik ettiği Yeni Turan iktidara gelir. Bu arada Kaya, evinden pek çıkmaz ve Yeni Turan'ın çalışmalarını gazetelerden takip etmektedir. Evlenmiştir fakat evinde hiç huzurlu değildir ve üzüntüden sık sık rahatsızlanmaktadır. Eşi Kaya'yı çok seven Hamdi Bey eşinin sıhhat bulması için bir süre siyasetten uzak durur ve Avrupa'da tatil programı hazırlar. Tatilden döndükten sonra siyasete yeniden dönen Hamdi Bey Oğuzla yeniden uğraşmaktadır. Bu sırada eve gelen bir telefonla Oğuz'un Fatih Camiinde bir deli tarafından vurulduğu haber verilir. Bu haberi Asım, Hamdi Bey'e ulaştırır ve Kaya'nın öğrenmemesi için çaba gösterirler. Nihayetinde çok geçmeden Kaya, Oğuz'un vurulduğunu öğre-

nir ve eşi Hamdi Bey'i Oğuz'un ölümünden dolayı olarak sorumlu tutar. Oğuz'a karşı söylemlerinin onu hedef haline getirdiğini, Oğuz'un yaşaması için daha önce kendisiyle mecburen evlendiğini söyleyerek eşini terk eder ve roman son bulur. Halide Edib, romanında esasen kendi Turan fikrini aktarmak ister ve romandaki bu karmaşık gönül ilişkilerini sırf romanı ilgi çekici hale getirmesi için eklendiğini belirtir. Halide Edib Yeni Turan romanını yazma sebebiyle ilgili şunları söyler: “

“*Yeni Turan* hiç şüphesiz bir ütopyaydı ve ütopyalar gibi tahakkuk ettirilmesi mümkün olmayan gayeleri vardı. Bu eser kadınların rey sahibi olacağı, hayat ve insan münasebetleri makul ve muntazam olabileceği bir devri tahayyül ediyordu. (...) Liberal ve demokratik bir Türkiye, emek ve sadeliğe doğru giden idare sisteminde şovenliğe yer vermeyen, Yakın Şark'ta bir nevi birleşmiş milletler şeklini istihdaf eden bir Türkiye bu kitabın baş gayesiydi. Tabii aşk hikâyesi sırf roman diye oraya sokulmuştur.” (Adıvar, 2022: 199).

Roman'da Oğuz'un konferanslarında Yeni Turan Partisinin parti programı, Turancılığa ve Türkçülüğe yaklaşımlarını, devletin yönetim sistemiyle ilgili tekliflerini öğreniriz. Bu teklifler aslında Halide Edib'in kendi düşünceleridir ve Oğuz'un ağzından kendi düşüncelerini ifade eder. Halide Edib, romanın başında Turancılığa dair ilk fikirlerini Yeni Turan yurtlarındaki öğrencilerin söylediği bir şarkı ile ifade eder: “Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle sana yol nerede? Altı yüz yıl var, yabancı illerde, ırak yollarda susuz yaylalar, gölgesiz dağlarda gezdin; kurak, çorak ülkelerde, kurak çorak ağaçlar gibi kurudun. Söyle, senin can veren berrak ırmağın, yeşil yurdun nerede?” (Adıvar, 1982: 27) Halide Edib'in buradaki “altı yüz yıl” vurgusu önemlidir. Onun Turancılık fikrinin merkezinde Osmanlı tarihindeki Türklerin çabaları ve merkezîyet sisteminin Türklere yüklediği ağır sorumluluklar ve neticesinde Türklerin yıprandığı fikri yatar.

Halide Edib'in Turan fikri, dönemin yaygın Turan ülküsünden rejim şekli açısından ayrılır. II. Meşrutiyet döneminde Turancılar ve Türk milliyetçileri merkezi bir hükümeti savunurken, Halide Edib adem-i merkezîyet fikrini savunmaktadır. Osmanlı'nın bir süredir yaşadığı toprak ka-

yıpları ve diğer etnik unsurların ayrılıkçı faaliyetleri Türk milliyetçilerinin adem-i merkeziyet fikrine soğuk bakmasına sebep olur. Zira adem-i merkeziyet diğer etnik unsurların bu ayrılıkçı faaliyetlerine daha fazla yardımcı olacaktır. Fakat Halide Edib, kendisi de bir Türk milliyetçisi olduğunu bu eseriyle belirtmiş olmasına rağmen Osmanlı'nın kurtuluşunu ve dolayısıyla Türklerin tekrar kuvvetlenmesini adem-i merkeziyetin uygulanmasına bağlar. Bu sebepten eser boyunca merkeziyet, adem-i merkeziyet tartışması yaşanır. Halide Edib, Oğuz aracılığıyla aklındaki sistemi açıklamaya çalışır. Oğuz'un Turan fikri onun bir konferansındaki çağrısından anlaşabilmektedir:

“Evet, ben mademki sizi Yeni Turan'ın yoluna çağırıyorum, aynı zamanda bu yolun daha sağlam ve daha doğru ve sonu doğruya, iyiye çıkar olduğunu ispat etmeliyim. Sanmayınız ki ben, bu yola yalnız Turan'ın çocuklarını, Türk kardeşlerimi çağırıyorum. Hayır, hepsini, Türkiye'nin bütün çocuklarını, bu toprakta, ülkede geçmişini, hayatını, atalarını ve tarihini saklayan Türkiye'nin bütün çocuklarını; Kürtleri, Arapları, Ermenileri, Rumları, hepsini çağırıyorum ve hepsi için bu yolun bugün en doğru yol olduğunu iddia ediyorum. Yalnız, diyorum ki Turan'ın asıl çocuklarının, Türklerin, bu yolda öteki vatandaşlar arasında manen ve maddeten onlar kadar güçlü, onları ve bütün memleketi, iplikleri kaçmış çorap örgüsü gibi sökülüp dağılmaktan koruyacak kadar birbirine sıkışmış, birleşmiş ve her şeyi yapmaları gerekeceğini ileri sürüyorum.” (Adivar, 1982: 31).

Oğuz'un Turan fikrinde adem-i merkeziyet kendisini hemen hissettirir. II. Meşrutiyet'teki yaygın Turan fikri doğrultusunda sadece Türklerden oluşan ve sınırları aşan ve güçlü bir merkezi yönetime sahip Turan fikrinin aksine Osmanlı topraklarındaki diğer unsurları da ihtiva eden ve onlara yönetimde söz hakkı tanıyan Amerikanvari bir federal sistem. Oğuz'un ağzından kendi düşüncelerini aktarmaya devam eden Halide Edib, Osmanlı tarihindeki devletleşme tecrübesinden istifa ettiğini açıklar. Osmanlı geliştiği şartlar dâhilinde güçlü bir merkeziyet sistemi kurabilmiştir fakat bunu yaparken, topraklarını genişletirken diğer milletlerin kültüründen, bilgi birikiminden faydalanmıştır. Bazı milletler de Osmanlı topraklarına

katılmayı kendileri istemişlerdir. Zira Osmanlı sağladığı adalet duygusuyla diğer milletlere de refah bir yaşam sunabilmiştir. Fakat gelinen noktada bunu tekrar etmenin ve yeni bir merkezi sistem kurabilmenin imkânı yoktur. Çünkü artık Türk'ten başka diğer unsurlar da Türkiye'nin pek önemli bir kısmın teşkil etmektedir. Ayrıca bu unsurların önemli bir kısmında, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın meydana getirdiği “ulusçuluk” duygusu son kuvvetinde bulunmaktadır. O denli güçlü ki aynı dine bağlı olanlar bile ırk meselesinde birbirinden ayrılıyorlar. Bu düşüncelerini gerekçe göstererek Osmanlı'nın içine bulunduğu zor şartlardan kurtulmak ve yeniden bir diriliş gerçekleştirmek için Türk'ü, Arap'ı, Ermeni'yi, Rum'u vesaireyi birbirine bağlayacak ortak bir çıkar ve sevgi bulmalı diye sistemini savunur. (Adıvar, 1982: 34). Bu sistemin gerçekleşmesi için Osmanlı topraklarını, her unsurun kendi irade ettiği, yaşayıp öldüğü bir ülke olmak üzere sevmeli ve her dakika öteki unsurların gırtlığına atılmaya çalışmamalı diye ekler.

Herkes kendi ilinin, kendi ırkının, tarlasının ve kişiliğinin uygarlık ve ilerlemesinden sorumlu olmalıdır. Herkes kendi küçük memleketini ve ırkını bir ortak yurt düşüncesi çerçevesinde idareye alışmalıdır. Çünkü “merkeziyet” politikası ile yirmi yıl sonra memlekette Türklerden eser kalmayacağını düşünen Oğuz, Türklerin yok olmasından sonra Osmanlı'nın da dağılacığını ve diğer unsurların da bu işten zarar göreceğini düşünür. Bunun gerçekleşmemesi için yapılacak şey açıktır: “... büyük Arabistan ve elinde kalan adalarıyla Asya ve ortak bir Türklük anlayışı altında toplanan meşrutî bir federasyon” (Adıvar, 1982: 38). Bu federasyon sistemi aynı zamanda Avrupalı sömürgeci devletlere karşı da Osmanlı'yı, Türkleri ve diğer unsurları koruyacaktır. Yönetim şekliyle alakalı Oğuz net olarak nasıl bir sistem önerdiğini şöyle ifade eder: Yeni Turan'ın programı: Geniş bir ‘adem-i merkeziyet’e, fakat federasyon bağları altında kuvvetli noktaya, bir başa, hükümete bağlayacak ortak çıkar ve sevgi. (...) Yeni Tura, komşularına ve kafa yetenekleriyle memleket ve topraklarının gelişmesine çalışmaya izin verirken kendi de bütün gücünü Yeni Turan çocuklarının her türlü ilerleyişine, gelişme ve büyümelerine çaba harcayacaktır” (Adıvar, 1982: 38).

Yeni Turan dini açıdan yine diğer unsurlara mezhepsel bir özgürlük tanımaktadır. Böylece İslam'ın uygarlığa engel olup olmadığı tartışmalarına da güzel bir cevap vermeyi amaçlamaktadır. Zira Avrupa'nın Osmanlı'da tartışma konusu halinde getirdiği İslam'ın gelişmeye engel olduğu düşüncesi Osmanlı'daki manevi bağları da sarsmaktadır. Yeni Turan bu soruna, siyasi olarak kısmi özgürlük verdiği unsurlara dini açıdan tam bir mezhepsel özgürlük tanıyarak çözüm bulmayı amaçlamaktadır.

Yeni Osmanlılar Partisi lideri Hamdi Bey Oğuz'un Yeni Turan programını açıkladığı toplantıya gizliden katılmıştır. İlginç bir şekilde yeğeni ve partide görevli Asım da ondan habersiz Oğuz'un konuşmasını bir köşeden dinlemektedir. Çıkışta karşılaşan bu iki Yeni Osmanlı Partisi taraftarı merkeziyet ve adem-i merkeziyet farkına ve Oğuz'un fikirlerine dair konuşmaya başlar. Hamdi Bey, adem-i merkeziyet fikrinin Türk milliyetçiliği ile ilişkilendirilmesine şaşırmıştır. Hem Türklere imparatorlukta çok fazla yer vermemek hem Türk milliyetçiliği yapmak hem de yönetimin büyük bir kısmını Türklerden alarak Turan ülküsü peşinden koşmak birbiriyle çelişen fikirler olarak görünmektedir. Hamdi Bey, Turancılık ve Adem-i merkeziyete farklı unsurların oylarını almak için kurgulanmış bir sistem olduğunu düşünür: "Onların oltalarında iki yemleri var: Türkler için Yeni Turan maskaralığı, Türklerden başkaları için gelecekte bir federasyon!" (Adıvar,1982: 42).

Dahiliye nezaretinin mecliste sunduğu bir kanun teklifinin tartışılması esnasında Hamdi Bey ile Oğuz, yani merkeziyet ve adem-i merkeziyet tartışmasının sembol isimleri, mecliste yüzyüze fikirlerini açıklarlar. Halide Edib bu kurguyla Türkçülük, adem-i merkeziyet ve Turan fikirlerini soru cevap şeklinde izah etme imkanı bulur. Hamdi Bey'e göre "... milliyetçilik akımı ve 'adem-i merkeziyet' akımı birbirini doğuran iki felakettir" (Adıvar, 1982: 82). Ona göre Yeni Turan ilginç bir Türkçülük yaparak Osmanlılık kimliğine sırt çevirmektedirler. Bu durum Türklerin diğer unsurlarla olan tek ortak noktasını yok etmektedir. Yeni Turan kendi eliyle kendisini Anadolu'da küçük bir aşiret haline getirmeye çalışmaktadır. Türk imparatorluğu ancak bir hayalden ibarettir. Hamdi Bey'e göre merkezi güçlü

bir hükümetle yönetime geçenler Türk de olsa Arap da olsa Ermeni de olsa ülke her zaman Osmanlı kalacak, resmi dini de İslam olarak devam edecektir. Aksi düşünceler Osmanlı'nın dağılmasına sebep olacaktır. Zira Avrupa ülkeleri güç kazanmış unsurların bağımsızlık kazanması için daha rahat hareket edecektir.

Oğuz, Hamdi Bey'in bu itirazlarını dikkatle dinledikten sonra savunmasını on dokuzuncu yüzyıldan itibaren İmparatorlukları sarsan ulusçuluk üzerinde yoğunlaştırır. Bu kaçınılmaz bir şekilde Osmanlı'da yıkım getirecektir ve bu yıkımın engellenmesi için gereken şey adem-i merkezizettir. Her millet kendi ulus devletini oluşturmak isterken Osmanlı'nın dağılmasını engellemek için uluslara muhtariyet verilmesi gerekir. Bu sürede Türkler de uzak coğrafyalardaki sorumluluklarından büyük ölçüde kurtulacağı, sınır boylarını korumak için savaşmak zorunda kalmayacağı için kendi ırkının sorunlarıyla daha fazla ilgilenerek ve eğitim yoluyla bilinçli Türk milleti meydana getirebilecektir. Aynı zamanda bu sistemle unsurlar arasında çekişme olmayacağından daha huzurlu bir hayat sürmek mümkün olacak ve Avrupa devletlerine karşı birleşen uluslar birbirine karşı husumet beslemeyecektir. Herkes kazançlı çıktığı vakitse kimse ayrılıkçı çabalara girmeyecektir. Yeni Turan'ın adem-i merkezizeti için ilk adımlar da valilere geniş yetkiler verilmesi, mahallî memurlar tayin edilmesi ve milis kuvvetlerin kurulmasıdır (Adıvar, 1982: 85). Meclisteki tartışmalar sonunda kanun teklifi kabul edilir ve adem-i merkezizetin ilk adımı atılmış olur.

Hamdi Bey bunu büyük bir yenilgi olarak görürken Yeni Osmanlılar Partisi, Türkcülük karşısında İslamcılık politikası gütmeye başlarlar. Yeni Turan'ın başarısız olması için Müslümanlar arasına fitne sokulduğu propagandası yaparak Türkleri puta tapıcılıkla, Türklük akımına kapılarak Macar, Finler gibi Hristiyanlığa eğilimli olmakla suçlarlar. Oğuz ise bütün çabasını Yeni Turan programını uygulamak için harcıyordu. Karşılaştığı zorluklar Oğuz'u yorarken çıkarmak istediği kanunlara bazen kendi partisinden de destek bulamıyordu. Bu olayların üzerinden iki yıla yakın geçtikten sonra Oğuz Fatih Camiinde bir deli tarafından suikasta kurban gider ve roman son bulur. Yeni Turan çalışmalarının başarıya ulaşip ulaşmadığı maalesef bilinemez.

Sonuç

Halide Edib'in kurgusal metni *Yeni Turan*, içerdiği siyasi ve ideolojik tartışmalarla edebiyatın sınırlarını aşarak tarihi bir belge niteliği kazanır. Osmanlı'da Turancılığın tartışılmaya başlandığı yıllarda böyle bir eser kaleme alarak Türkçülük/Turancılık tartışmalarına farklı bir boyut kazandırır. Eser boyunca aslında kendi liberal düşüncelerini ifade ederken gelebilecek karşı soruları da Hamdi Bey ağzıyla sormaktadır. Tabii ki Yeni Turan'ın karizmatik ismi Oğuz'u Halide Edib'in düşüncelerini savunduğu için kısmen daha haklı bir konuma yükseltmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin yaygın Turan fikrinin aksine Halide Edib, yeni bir Turan ütopyası oluşturmaktadır. Bu düşüncesine göre Osmanlı Devleti'nin temelini Türklerin oluşturmasına rağmen muhtelif unsurlar arasında en fazla yorulan ve zarar gören millet Türk milletidir. Türkler devlet işlerine koşturmaktan, sınırları muhafaza etmek için savaşmaktan, devleti sürekli güçlü tutmaya çalışmaktan millet olarak sürekli mihnet ve eziyet çekmiştir. Aksine diğer unsurlar ticaretle uğraştıklarından, savaşmadıklarından ve Türklere nazaran daha rahat bir hayat yaşadıklarından ötürü zenginleşip güçlenmişlerdir. Bu durum devletin merkeziyetçi sisteminden kaynaklanmaktadır. Bunun yerine Osmanlı tebaası olan milletler kendi siyasi işlerinde ve iç meselelerinde sorumluluk alsalar Türkler sadece savaşmak durumunda kalmayacak, kendi eğitimi ve ticaretiyle ilgilenebilecek ve Tarihteki eski gücünü yeniden kazanabilecektir.

Ziya Gökalp'in merkeziyetçi idare sisteminin aksine adem-i merkeziyete dayanan Yeni Turan milliyetçiliği Gökalp'in milliyetçilik fikriyle benzer niteliğe sahiptir. Zira Gökalp milliyetçiliği de ırka değil kültüre dayanan bir milliyetçiliktir. Yeni Turan romanında her ne kadar Türk ırkı vurgulanmış olsa da Osmanlı'nın ayakta kalmasını sağlayacak şey diğer unsurları da içine alan Amerika benzeri federal bir sistemdir. Rejim olarak böyle bir teklif sunarken Osmanlı'nın sosyal sorunlarına da eğitim yoluyla çare aranır. Halide Edib romandaki Samiye (Kaya) karakteri ile kadının eğitimdeki rolüne vurgu yapar. Kadın, Yeni Turan ütopyasında erkekle birlikte toplumun ve devletin şekillenmesi ve kurtulması için erkekle eşit bir ko-

numdadır. Halide Edib'in ferde verdiği önem eğitimle ilişkilidir. Toplumların güçlenmesi için fertlerin nitelikli olması gerekir. Bu da ancak eğitimle mümkündür. Eğitim kadar diğer önemli bir mesele de hürriyet meselesidir. Halide Edib'e göre ferdin hürriyeti ancak liberal bir sistemle, adem-i merkezîyetle mümkündür. Zira merkezîyet ferdin hürriyetini kısıtlamaktadır.

Halide Edib hatıralarında *Yeni Turan* romanının Osmanlı coğrafyasının farklı noktalarında olumlu etkiler oluşturduğundan bahseder. Bugün Libya sınırları içinde olan Derne'den aldığı bir mektupta, Osmanlı'nın Derne'deki tek makineli tüfek birliğinin altı zabiti tarafından "Yeni Turan zabitleri" diye imza edildiğinden bahseder. Taşkent'ten, Kazan'dan *Yeni Turan*'a dair mektuplar aldığını, memleketteki bazı dükkânlara Yeni Turan ismi verildiğini söyler. Halide Edib'e göre kendi Turan fikirleri olumsuz bir eleştiri almamıştır. Hatta 1912'de yayımlanan romanından sonra Türk Ocağı içindeki faaliyetlerine devam etmiş devrin Türkçü isimleri tarafından itibar görmeye devam etmiştir. Kitap yayımlandıktan kısa bir süre sonra Balkan Savaşlarının patlak vermesi ve Balkanlar'da neredeyse Osmanlı toprağının kalmamasıyla adem-i merkezîyet fikri gerçek yaşamda tüm geçerliliğini yitirir ve Halide Edib'in "hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bildiğim" dediği ütopyik Turancılığı tartışılmadan gündemden düşer.

Kaynakça

Adivar, Halide Edib. (2022). *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Akçura, Yusuf. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çalışlar, İpek. (2019). *Halide Edib Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: YKY.

Enginün, İnci. (2007). *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Enginün, İnci. (2019). "Halide Edib Adivar ve Ziya Gökalp", Halide Edib Adivar, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Halide Edib. (1926). *Memories of Halide Edib*, London: John Murray, Albemarle Street.

İnalcık, Halil. (1944). "Tanzimat Nedir?" AÜDTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi 1940-1941, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, ss: 237-263.

İnalcık, Halil. (2019). *Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mardin, Şerif. (2012). *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdoğan, Günay Göksu. (2008). "Dünyada ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları. ss: 388-405.

Sosyal, Gün. (2008). "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss: 483-504.

Extended Summary

Halide Edib Adıvar lived between 1882 and 1964 and is one of the important women writers of Turkish literature and history of thought. Born in Istanbul, Halide Edib lived a life influenced by Eastern and Western culture since her childhood. She learnt about Islam and the mystical aspects of Eastern culture through her grandmother, and about Western and Christian culture under the influence of the American college she attended. Shortly after the declaration of the Second Constitutional Monarchy, she started writing for the newspaper *Tanin*, which was headed by Tevfik Fikret. Halide Edib Adıvar establishes contact with the Turkish Hearth from the 1910s onwards and starts to write articles on Turkish nationalism, although she had not made any nationalist discourse until then. The most important of these is her work *Yeni Turan*, the first nationalist/Turanist novel of the period.

According to Halide Edib, there was no nationalist consciousness in the history of Ottoman Turks. However, the Balkan Wars (October 1912-August 1913), which started in 1908 with the policies of the Bulgarians regarding the Turks in the Balkans after they declared their independence and the activities of the Serbs in the same direction after the Hungarian Empire annexed Bosnia-Herzegovina, caused the Balkan Turks to suffer great atrocities. Subsequent Balkan migrations to Anatolia, especially to Istanbul, attracted the attention of the Constitutional Monarchy intellectuals. The accounts of the Balkan refugees after the Balkan Wars create hatred among the Turks in Anatolia, especially in Istanbul. In Halide Edib's words, everything Turkish was attractive in those days. The Turk thinks about himself, he is alone and has lost his superiority. Under the influence of this feeling and thought, feelings of nationalism began to awaken among the people. In the same period, Turkism activities started with the efforts of intellectuals of Turkish origin who came to Istanbul from Russia and the initiatives of the members of the Committee of Union and Progress in Istanbul. Turkish associations and Turkish hearths were established in Istanbul. Anyone who considers

himself/herself a Turk can join these hearths, which are based on culture. Public conferences are organised in these hearths, which become political in time. In the event of the collapse of the Ottoman Empire, the idea that a Turkish state would be established in its place began to be embraced.

In the field of literature, nationalist works were published in order to strengthen Turkish nationalism and to make people adopt it. *The Turkish Poems* written by Mehmet Emin Bey, *the works in the Genç Kalemler* magazine published by Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin and Ali Canip are the first of these. The first work written about Turanism as a novel is Halide Edib's *Yeni Turan*. Halide Edib says that she wrote *Yeni Turan* under the influence of Ziya Gökalp. Halide Edib met Ziya Gökalp in 1910 and their lifelong friendship began. Although the idea of nationalism in Halide Edib's works was influenced by Gökalp, there are significant differences between them in terms of the political regime, the relationship between the Turkish nation and other nations, and the relationship between the individual and the community. The issue that Halide Edib insists on in her novels and all her writings is the relationship between the individual and the society. Always attaching great importance to the individual, Halide Edib establishes a close relationship between freedom and the individual, political regimes and ideologies. Halide Edib, who argues that individual freedoms can only be limited to laws that do not harm the freedoms of other individuals, admires the manifestation of freedom in England. She always regards it as the centre of freedom and individual development. Because of these thoughts, the political regime in the utopian 'New Turan' she creates in her novel is based on decentralisation. In the centralist nationalism led by Gökalp, 'there is no individual, there is nation'. In the years when the Ottoman Empire was on the verge of collapse and minority elements were struggling for independence, the decentralisation system would strengthen separatist efforts and Turks would be deemed to have renounced their founding status. With the influence of the Balkan Wars, the idea of centralisation will continue to be defended. The foundations of the new Turkey to be established will be laid with this idea.

Contrary to the widespread Turanian idea of the Second Constitutional Monarchy Period, Halide Edib creates a new Turanian utopia. According to this idea, although Turks formed the basis of the Ottoman Empire, it was the Turkish nation that suffered the most among the various elements. Turks, as a nation, suffered from running state affairs, fighting to protect the borders, and trying to keep the state strong all the time. On the contrary, other elements became richer and stronger because they were engaged in trade, did not fight and lived a more comfortable life compared to the Turks. This was due to the centralist system of the state. Instead, if the nations that were Ottoman subjects took responsibility for their own political affairs and internal affairs, the Turks would not only not have to fight, but would be able to take care of their own education and trade and regain their former power in history.

The novel was serialised in 1911 and published as a book in 1912. However, the events in the novel take place in the Istanbul of the 1930s. Halide Edib imagines the Ottoman Empire of the 1930s as utopian. In the novel, in the 1930s, the Union and Progress Party has weakened and in its place there are two rival parties on the political scene: The New Turan party, which advocates the idea of decentralisation and gives importance to Turkism, and the New Ottomans party, which represents tradition and Ottomanism. The leader of the New Turan Party takes his name from Oguz, the ancient Turkic ruler. Oguz is a hardworking, young, idealistic leader. His only aim is for the Turks to regain their strength and return to their former glorious days. Hamdi Bey, the leader of the New Ottomans party, is an old and experienced politician who is loyal to his traditions. After the death of his wife, Hamdi Bey devotes himself completely to party affairs, is almost against innovation and believes that the idea of nationalism will destroy the Ottoman Empire.

The main idea in Yeni Turan is that Turkism should be handled with a liberal attitude and should have a political system shaped by decentralisation. It aims to offer the widest possible freedom to all ethnic and religious elements living in the Ottoman lands, thus both preventing

them from breaking away from the Ottoman Empire and sharing the great burden on the shoulders of the Turks. However, Turks are still in charge of the state. Halide Edib expresses Turkism and the idea of Turan in *Yeni Turan* through the mouth of Oğuz as follows: ‘Do not think that I am calling only the children of Turan, my Turkish brothers and sisters to the road. No, I am calling all of them, all the children of Turkey, all the children (...) of the whole Turkish land (...) who keep their past, life, ancestors and history in this land.’

In contrast to Ziya Gökalp’s centralised administrative system, New Turan nationalism based on decentralisation has similar characteristics with Gökalp’s idea of nationalism. Because Gökalp’s nationalism is a nationalism based on culture, not race. Although the Turkish race is emphasised in the novel *Yeni Turan*, what will ensure the survival of the Ottoman Empire is an American-like federal system that includes other elements. While presenting such a proposal as a regime, a solution to the social problems of the Ottoman Empire is sought through education. Halide Edib emphasises the role of women in education through the character of Samiye (Kaya) in the novel. In the utopia of New Turan, the woman is in an equal position with the man for the shaping and salvation of the society and the state. The importance Halide Edib attaches to the individual is related to education. Individuals must be qualified for the strengthening of societies. This is only possible through education. Another issue as important as education is the issue of freedom. According to Halide Edib, the freedom of the individual is only possible with a liberal system and decentralisation. Because centralisation restricts the freedom of the individual.

Shortly after the publication of the book, with the outbreak of the Balkan Wars and almost no Ottoman land left in the Balkans, the idea of decentralisation loses all validity in real life and Halide Edib’s utopian Turanism, which she says ‘I know will never be realised’, falls off the agenda without being discussed.